

סימן כד

אוצר החכמה

הוצאת חסידים

במצות תפילין ובזמן חיובן

הוצאת חסידים

והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפך

אוצר החכמה

(י"ג ט')

ד"ת בשוא"ת הלא לא מצינו בשום מקום שתיקנו חכמים לפטור ממצות תפילין ואין זה אלא מנהג וכלשון השו"ע שם בסעיף ב' ד"נהגו שלא להניחם כל היום" ותמוה איך נתקבל מנהג שיש בה ביטול מ"ע והלא מנהג זה הובא בשו"ע ובודאי הוא כדת של תורה, ועיין במג"א שם ס"ק ב' דאף מי שיודע בעצמו שיכול להזהר בגוף נקי ובהיסח הדעת אין צריך להניחם כל היום מפני הרמאים ומקור דבריו מהבית יוסף שהביא כן מרבינו ירוחם שמפני הרמאים שמניחים תפילין כל היום כדי לרמות בני אדם להחזיקן בכשרות נהגו שלא להניחם כל היום, ואם חייב מה"ת להניחן כל היום בודאי תמוה דיבטלו מ"ע דאורייתא מפני הרמאים. ועוד דמעצם ענין הרמאים מוכח דכבר בזמן חז"ל נהגו שלא להניח תפילין כל היום דאם נהגו כן אין התפילין סימן מיוחד לכשרות ונאמנות ושוב צ"ע למה ביטלו מצ"ע. (ועיין באלהו רבא שנוטה דמי שיודע בעצמו שיכול להזהר באמת יניח כל היום עי"ש).

הנה חקרו האחרונים במצות תפילין אם מצותה שיהיו התפילין עליו כל היום או שיוצא יד"ת במניחן בכל יום ויום אפילו לשעה מועטת, והפמ"ג באשל אברהם סי' ל"ז ס"ק ב' מסופק בזה והביא בשם הלבוש דמצותן כל היום, אך הסיק דאם הניח פעם אחת ביום יצא יד"ת אך מצוה מן המובחר שיהיו עליו כל היום. ועיין גם בישועות יעקב שם שהסיק דעיקר החיוב כל היום, והביא דבריהם בקיצור בביאור הלכה ריש סימן ל"ז עי"ש. ועיין שם בשי"ע שנתקשה באמת על מה שאין אנו נזהרים לקיים מצות תפילין כהלכתה ועוד הקשה דאם גוף נקי והיסח הדעת אינם אלא מדרבנן איך מבטלין מ"ע דאורייתא משום הני דיני דרבנן.

ובאמת יש לתמוה לדברי האומרים דמה"ת מצותן כל היום היאך מבטלין מ"ע של תורה משום שלפעמים לא יזהרו בגוף נקי או בהיסח הדעת והלא עובר בחטא בכל רגע שהוא מבטל מ"ע של תורה, ואף שיש כח ביד חכמים לבטל

ואף במה שהסיק הפמ"ג דמה"ת יוצא יד"ח במה שמניח פעם אחת ביום נתקשיתי דמה"ת לומר דחייב להניח תפילין בכל יום כיון שלא מצינו רמז בקרא שמצוה זו מוגדרת בזמן של כל יום (ובשלמא לשיטת הלבוש והשי"ע הנ"ל י"ל דכיון דלא נאמר קרא שחייב בזמן מסויים הרי זה חיוב תמידי אבל להפמ"ג דיכול להניח פעם אחת ביום מנ"ל לחדש זאת כיון שלא מצינו בקרא שהחיוב הוא בכל יום).

התורה

אך מצינו כע"ז ברמב"ם פ"א מהלכות תפלה הלכה א' "מצות עשה להתפלל בכל יום שנאמר ועבדתם את ה' אלקיכם וכו'" וכ"כ שם בפרטי המצוה שהחיוב הוא "לעבוד את ה' בכל יום בתפלה" וגם בזה יש לתמוה דבקרא ד"ועבדתם את ה' אלקיכם" לא נתבאר כלל דהחיוב הוא בכל יום ומנ"ל לחדש כן, וכיוצ"ב מצינו עוד לענין מצות ברכת כהנים ברמב"ם שם בפרטי המצוה בריש הל' תפלה שמצוה "לברך כהנים את ישראל בכל יום" וגם בזה לא נתברר לנו מנ"ל שמצותו בכל יום, וצ"ע בכ"ז.

והנה הלח"מ שם כתב בשם הקרית ספר דבסיפא דקרא ד"ועבדתם" כתיב "וברך את לחמך ואת מימך", ולחם ומים צריך בכל יום א"כ התפלה ג"כ היא בכל יום "למה שאתה שואל צרכיך בה" עי"ש, ולדבריו עדיין לא יתיישב מנ"ל דברכת כהנים הוא חיוב שבכל יום, אך ראיתי בקרית ספר בפ"ד מהלכות תפלה שכתב

גם לענין מצות ברכת כהנים דילפינן מקראי דהוי בכל יום ופירש את דברי הגמ' בסוטה ל"ח ע"א "הוא ובניו כל הימים" בדרך זה דילפינן שיש חיוב בכל יום עי"ש בדבריו, אך לא מצינו דרשות אלו בדברי חז"ל וצ"ע לחדש דרשות במקום שחז"ל לא חדשום ואף במש"כ לענין ברכת כהנים לא מצינו לראשונים שיפרשו כך את דברי הגמ' בסוטה וצ"ע בזה.

והנה לפי"ד הקרית ספר והלח"מ דרק מדיוקא דקראי ידעין דהני מצוות חיובן בכל יום נראה דבתפילין דליכא ביה ראייה מקראי אין לומר דחיובו בכל יום, אך ראיתי שהקרית ספר ריש הלכות תפילין כתב לגבי מצות תפילין ש"מצותו בכל יום מדאיצטריך ימים ימימה למעוטי לילה ו"לך לאות" למעוטי שבת ויו"ט ומשמע דכל שאר יומי חייב" אך זה חידוש גמור שלא מצינו ברמב"ם דמצות תפילין הוי בכל יום כנ"ל, לכן נראה לבאר גם כוונת הקרי"ס בדרך אחר כמבואר לקמן.

אך הכס"מ שם בריש הלכות תפלה ביאר דברי הרמב"ם בדרך אחר וז"ל "ודעת רבינו שמצות עשה מה"ת שיתפלל בכל יום ממש ועבדתם את ה' ועבודה זו צריכה שתהיה בכל יום שאם אינה בכל יום אולי נבוא לומר שהיא פעם אחת בכל ימיו וזה ממה שלא יסבלהו הדעת, וא"כ ע"כ החיוב הוא להתפלל בכל יום, אבל אין מנין התפלות מה"ת אלא פעם אחת ביום סגי" ע"כ, ולשיטתו מבואר ג"כ מש"כ הרמב"ם דגם מצות ברכת כהנים הוי בכל יום

דאל"ה נבוא לומר שהוא פעם אחת בכל ימי חייו וכמ"ש לענין תפלה, ולשיטתו נראה דה"ה במצות תפילין יש לומר דע"כ ^{הוא הדין} הוא פעם אחת ביום, ויסוד הדבר לדרכו של הכס"מ נראה דבכל המצוות שהם חובות גברא ואינם תלויים בדבר אחר (כגון ציצית מזוזה מעקה ביעור חמץ וכדו' שכולם תלויים בדבר אחר שעל ידו חל חיובם) שלא ^{הוא הדין} נתבאר בקרא זמן חיובם ע"כ הוא חיובם פעם אחת ביום, ודו"ק בזה.

מנחת אשר

מנחת אשר

ב

ונראה דמצות תפילין אינה מוגדרת כלל בזמן מסוים, ומצותה שישתדל האדם ככל שבידו שיהיו התפילין עליו, וכעין מצות תלמוד תורה שאין זמן מסוים לחיובה אלא מצותה שישתדל אדם ללמוד תורה ככל יכולתו אבל אין זמן מוגדר ומוגבל בחיובה כמבואר במנחות צ"ט ע"ב דאם קרא קר"ש שחרית וערבית קיים לא ימוש ספר התורה הזה מפ"ך, ואף חיוב מוגדר זה ללמוד ביום ובלילה אינו אלא מדברי קבלה דמקורו בספר יהושע אבל עיקר המצוה מה"ת אינו מוגדר ומוגבל בזמן, וכן ביאר הגר"א בשנות אליהו ריש מסכת פאה (פ"א מ"א) בהא דת"ת אין לה שיעור דאף באות אחת מקיים מצותו, ואף מה שכתב הר"ן בנדריים ח' ע"א דמקרא ד"ושננתם" שדרשו בו חז"ל שיהיו ד"ת מחודדים בפ"ך ידעין שחייב ללמוד בכל עת ובכל שעה אינו מוסכם על כל הפוסקים כמבואר בביאור הגר"א יו"ד

אך מלבד מה שהדברים אינם מוחלטים ומוכרחים, נראה עוד דמדברי הרמב"ם עצמו יש לדייק דמצות תפילין אין חיובו בכל יום שהרי במצות תפלה וברכה"נ כתב להדיא דמצותן בכל יום כנ"ל ובמצות תפילין לא כתב כן בפרטי מצותה ולא בסהמ"צ ולא בהלכות תפילין, ומוכח מזה דבאמת אין זמן חיובה פעם אחת ביום דוקא אלא גדר אחר יש בו כמו שיבואר להלן.

סימן רמ"ו אות ו' וכן משמע בלשון השו"ע שם סעיף א' שלא כתב אלא ש"חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה" עי"ש ומבואר מכל זה דביסוד מצות ת"ת אין בכלל הגדרת זמן אלא שיש חוב כללי על האדם שישתדל ללמוד תורה כפי יכולתו (והארכתי יותר בהגדרת מצות ת"ת במק"א), ונראה דגם במצות תפילין אין הגדרת זמן במצותה אלא דחייב האדם להשתדל בה כבמצות ת"ת.

ונראה דהדברים מבוארים בלשון הרמב"ם בפ"ד מהל' תפילין הלכה כ"ד דז"ל שם "קדושת תפילין קדושתן גדולה היא שכל זמן שהתפילין בראשו של אדם ועל זרועו הוא עניו וירא שמים ואינו נמשך לשחוק ובשיחה בטלה ואינו מהרהר מחשבות רעות אלא מפנה לבו בדברי האמת והצדק, לפיכך צריך האדם להשתדל להיותן עליו כל היום שמצותן כך היא, אמרו עליו על רב

עליו כל היום כמ"ש "שמצותן כך הוא"
כנ"ל, וצ"ע.

ועוד יש להוכיח מדברי הרמב"ם שם
הי"ג דהמצטער ומי שאין דעתו
מיושבת פטור מן התפילין ובכסף משנה
כתב בשם רבינו מנוח "אע"ג דבשאר
מצוות אמרינן מצטער איבעיה ליה ליתובי
דעתיה הכא שאני משום היסח הדעת,
וכתב עוד מדאמרינן במדרש שהיה חושש
בראשו לא היה מניח תפילין של ראש (כך
משמע בירושלמי ברכות ה"ג על ר' יוחנן),
משמע דהמצטער פטור מהתפילין עכ"ל,
ואעפ"י שיש להשיב על ראיה זו דשאני
התם שהצער היה בא לו מחמת הנחת
התפילין אילו היה מניח, מ"מ קצת סמך
יש" עכ"ל הכס"מ, ונראה דמכל דברי
רבינו מנוח והכס"מ שדן בדבריו מוכח
דאין הנחת תפילין חיוב מוגדר בזמן,
דא"כ למה באמת לא חייבוהו ליתובי
דעתיה כיון שזה בידו כמבואר בדבריהם
ואם נימא דבשעה כל שהוא בכל יום יוצא
יד"ח מה"ת והלא זה בודאי בידו להמנע
מהיסח הדעת רגע כמימרא, וממה שכתב
עפ"י המדרש מבואר ג"כ דאין זה חיוב
גמור כל היום או אף בשעה מסויימת כל
יום דא"כ למה באמת פטרוהו משום צער
וגם מה לן אם הצער בא מחמת התפילין
או מחמת דבר אחר, וע"כ דאין במניעה
מהנחת תפילין ביטול חיוב מ"ע אלא
ביטול חיוב מצוה וכיון שהוא מצטער
פטור הוא מכך, ודו"ק בזה.

תלמידו של רבינו הקדוש שכל ימיו לא
ראוהו שהלך ארבע אמות בלא תורה או
בלא ציצית או בלא תפילין" הרי מבואר
בדבריו דרק משום שכל זמן שהתפילין
עליו הוא עניו וירא שמים וכו' צריך
להשתדל שיהיו עליו כל היום ושוב כתב
שמצותן כך הוא, ומבואר דזה גדר מצותו
ואינו מוגדר ומוגבל בזמן מסוים, וכך
מבואר גם מהא דאמרו על רב שמימיו לא
ראוהו שהלך ד' אמות בלא תפילין ואם זה
מעיקר חיוב מצות תפילין מה חידוש יש
בכך, וע"כ דאין מצוה זו ללבוש תמיד
תפילין בראשו וזרועו אלא מגדר חיוב
מצוה בלבד אבל בעיקר גדר חיובו אין גדר
זמן כלל וכהא דאמרו עליו שלא ראוהו
הולך ד' אמות ללא תורה דג"כ הוי מגדר
חיוב מצות ת"ת כנ"ל ושניהם דומים
ביסודם למצות ציצית שאין חיוב שיהיה
על האדם ד' כנפות כלל ואעפ"כ יש בזה
גדר חיוב מצוה גדול כמבואר במנחות
מ"א ע"א דבעידנא דריתחא נענשין עליו
ואלו הג' דברים שאמרו על רב גדר אחד
להם, ודו"ק בכ"ז.

ונתקשיתי להבין שיטת הפמ"ג בזה
שהביא את דברי הרמב"ם
שם בקיצור דבריו אך הסיק שמה"ת יוצא
ידי חובתו אם הניח פעם אחת ביום, אך
לכאורה נראה מלשון הרמב"ם כמו
שביארנו שהרי הרמב"ם לא רמז כלל
בדבריו שחיובו הוא בכל יום (וכמו שכתב
לגבי מצוות תפלה וברכה"ג כנ"ל) וכתב
שגדר מצות תפילין הוא שישתדל שיהיו

ומש"כ הרמב"ם בהלכה כ"ו אעפ"י ^{הח"י 1234567} שמצותן ללובשן כל היום בשעת תפלה יותר מן הכל משום דהקורא קר"ש בלא תפילין כמעיד עדות שקר, ג"כ כונתו דמצותו כך הוא אבל אין זה חיוב גמור ואין במניעתו ביטול מצות עשה ממש, (ואדרבא אם יש בזה חטא דביטול מצות עשה בכל רגע יש לעיין מה חומר יש במה דהוי כאילו מעיד עדות שקר לגבי חטא של תורה דביטול מ"ע) וגם מש"כ שם דכל שאינו מניח תפילין עובר בשמונה עשין אין כונתו לגדר ביטול מצות עשה ממש אלא שנענש משום אי קיום שמונה עשין.

ומזה שנענש האדם בעון ביטול תורה או ביטול מצות תפילין אינו משום גדר ביטול מצות עשה אלא על שלא חיבב את התורה לעסוק בה בכל יכולתו ובכל כחו דנראה דבהא דנענשין על אי קיום מצות עשה בעידנא דריתחא לאו כל אנפין שוין וככל שהמצוה גדולה יותר גדול עונש

ג

ומלבד שיטת הרמב"ם נראה להביא ראיות מדברי התוס' והראשונים,

הנמנע מקיומה דחייב אדם לחבב את כל המצוות וביותר המצוות הגדולות והחשובות (ועיין בלשון הרא"ש המובא בשיט"מ ריש ערכין ב' ע"ב "צריך להשתדל לקיים כל המצוות וכי משרע"ה היה תאב לאכול מפירות הארץ אלא לקיים מצוות התלויות בארץ וכ"ש מצות ציצית שהיא שקולה כנגד כל המצוות ועיין עוד בתו"י שבת ל"ב ע"ב) ואף שאין אנו יודעים מתן שכרן של כל מצוות מ"מ למדנו חז"ל במשנה בריש פאה פרק א' מ"א שת"ת כנגד כולם ובקידושין מ' ע"ב שתלמוד גדול שמביא לידי מעשה וא"כ צריך לחבבה יותר מכל שאר המצוות

וכשאינו מחבבה כראוי ואינו עוסק בה ככל יכולתו גדול עונשו מאוד"י וכן במצוות תפילין שחז"ל הפליגו בגודל ערכה ואמרו דקרקפתא דלא מנח תפילין הוי בכלל פושעי בגופן ועיין ברבינו יונה בברכות י"ד ע"ב ששקולה מצות תפילין כנגד כל התורה כולה גדול עונש המבטלה אף שאין בזה גדר ביטול מ"ע ממש.

דהנה בפסחים קי"ג ע"ב איתא, שבעה מנודין לשמים ואלו הן יהודי שאין לו

וכו' תורה מה תהא עליה וס"ל דת"ת דוחה דרך ארץ, ללמדנו שאין בביאור זה בגדרי המצוה ודינה למעט בגודל החיוב לעסוק בתורה בכל עת ובכל שעה דאף שאין בזה ביטול מ"ע מ"מ גדול עונש המבטלה מאד דחייב האדם לחבבה ללא שיעור וגבול.

יא. ולבי אומר לי דאף סובב ע"י מסבב כל הסיבות שגדר חיוב ת"ת יתגלה ע"י ר' שמעון בר יוחאי שהוא בעל המימרא במנחות צ"ט שאפי' לא קרא אלא קר"ש שחרית וערבית יצא יד"ח ומאידך אמר רשב"י בברכות ל"ה ע"ב אפשר חורש בשעת חרישה

אשה או שיש לו אשה ואין לו בנים וכו' ומי שאין לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו וכו' ובתורה ואין לו בנים כתב "נראה דוקא ע"י פשיעתו שאינו מתעסק בפריה ורביה דומיא דאחריני, ומי שאין לו תפילין בראשו ובזרועו וציצית בבגדו מיירי בשיש לו ואינו מניח, אי נמי אפילו אין לו יש לחזר ולהביא עצמו לידי חיוב כדאשכחן במשה שהיה תאב ליכנס לארץ ישראל לקיים מצוות שבה, והא דאמרינן תפילין צריכים גוף נקי כאלישע היינו שלא יפיח בהם ושלא ישן בהן, ובשעת ק"ש כדי לקבל עליו עול מלכות שמים שלמה בקל יכול ליזהר" ע"כ, והנה חזינן שלא נתקשו התוס' בכל הנהו רק מהא דמי שאין לו ציצית בבגדו ותפילין בראשו וזרועו למה הוי מנודין לשמים כיון שאין בהם חיוב גמור ולא נתקשו ממי שאין לו אשה ואין לו בנים או אין לו מזוזה בפתחו דבכל הנהו דהוי חיוב גמור פשוט להם דאם מבטלו הוי מנודה לשמים ולא נתקשו אלא ממי שאין לו ציצית בבגדו (דלא הוי מבטל מ"ע אם אין לו ד' כנפות) וממי שאין לו תפילין בראשו וזרועו (דג"כ אינו מבטל מ"ע אלא חיוב מצוה בלבד כנ"ל וכאילו אינו לבוש ד' כנפות לענין ציצית), וע"ז תירצו דכיון דיש לו ואין מניחן ויש בזה זלזול במצוות אלו במקום לחבבן הוי מנודה לשמים א"נ אפילו אם אין לו הוי מנודה לשמים משום שאינו מחזר אחריהן לקיימן וכמו שנתבאר לעיל דיש חובה גדולה לחבב את המצוות ולחזר אחריהן,

אך אם נימא דיש חיוב מה"ת שיהיו התפילין עליו כל היום אין מובן למה נתקשו דוקא בהא דאין לו תפילין ולמה דימוהו למי שאין לו ציצית בבגדו ולהא דצריך לחזר אחרי המצוות והלא הוא מבטל מצ"ע כשאינו מניחן והוי כמי שאין לו אשה ואף אם נימא דיוצא בפעם אחת ביום אין דבריהם מובנים דמ"מ אם אין לו תפילין הוי מבטל מצות עשה ובודאי חייב לקנות תפילין וככל מצות עשה שחייב לקיימה אף בהוצאה (פחות מחומש דביותר מחומש פטור בדין ובודאי אינו מנודה לשמים) ואין זה דומה כלל להא דציצית ולהא דנתאוה משה להכנס לארץ לקיים מצות שבה, ודו"ק בזה היטב כי לענ"ד הדברים ברורים. וגם ממה שכתבו בסוף דבריהם דאף דתפילין צריכין גוף נקי מ"מ "בשעת קר"ש לקבל עליו מלכות שמים שלמה בקל יכול ליזהר" ג"כ מוכח כדברינו דאם כדברי הפמ"ג הו"ל למימר דפעם אחת ביום לצאת יד"ח מה"ת בקל יכול ליזהר ולמה תלו זאת בקבלת עול מ"ש בשעת קר"ש וע"כ דאין חיוב גמור מתוקף מצותה להניחן בכל יום אלא גדר חיוב בלבד ונקטו חובת חיוב גדול הנובעת מקבלת עול מ"ש שלמה, ודו"ק בזה. (אך עדיין צ"ע בלשון התוס' דצריך להביא עצמו לידי חיוב ומשמע דאם יש לו תפילין הוי חיוב אבל כשאין לו פטור משום אונס וצ"ע).

ועוד ראה נראה מהמבואר בתולין ק"י ע"א דחולי מעיים פטורים מן

התפילין ופרש"י "מפני שצריך לחלצן תדיר" הרי שלא פירש דמיירי בחולה שאינו יכול ליוזר בגוף נקי אלא מפני שצריך לחלצן תדיר פטור לגמרי מן התפילין וקשה איך יפטר ממצוה דאורייתא מפני הטירחא של חליצת התפילין ופשוט שאין זה טעם לפטור של חיוב של תורה, ועוד יותר יש לתמוה אם יוצא יד"ח בהנחה פעם אחת ביום דאם כן אין צריך לחלצן תדיר ויניח פעם אחת לצאת יד"ח ולמה פטור לגמרי, וע"כ מוכח מזה דבאמת אין חיוב של תורה להניח בשום זמן מסויים אלא שחייב לחבב מצוה זו בכל עת, וכיון דבחיוב מצוה עסקין לא חייבוהו במקום צער וטירחא, ודו"ק בזה היטב. ומדברי הרמב"ם בפ"ד מה' תפילין הי"ג מבואר דחולי מעיים פטורין מפני שיש לו צער בעצירת נקביו ולא משום טירדא דחליצה, אך גם מזה נראה ראייה, דבשאר מצוות לא מצינו פטור דמצטער כלל ואיבעיא ליה ליתובי דעתא כמ"ש הכס"מ ובפרט בצער דעצירת נקביו הלא בודאי אף בחולי מעיים יש שעות ביום שבהם אינו מצטער בעצירת נקביו ולמה לא יתחייב אז לצאת יד"ח במצוה דאורייתא ואטו מי שמצטער באכילה יפטר מאכילת מצה אף בשעה שהוא יכול לאכול ללא צער (ואף כשהוא מצטער חייב שהרי לא מצינו פטור במצטער אלא בתפילין כנ"ל) ונראה מוכח מדין זה דאין חיוב הנחה בכל יום ומשמע ממנו דאף אין חיוב כל היום, וגם נראה פשוט דאם היה גדר החיוב כל היום או בכל יום מ"מ אף אם

פטור מצטער משום שע"כ יסיח דעתו או בחולי מעיים משום עצירת נקביו או מטעם אחר מ"מ יתחייב עכ"פ לשעה מועטת שיכול להמנע בו מהיסח הדעת או מעצירת נקביו וע"כ מוכח ממה שפטרו את אלה לגמרי דאין כאן חיוב מסוים המוגדר ומוגבל בזמן, וראיתי בערוך השלחן ריש סי' ל"ח באו"ח שהתלבט מאוד בדין זה למה חולי מעיים פטורין לגמרי מתפילין ומתחלה ר"ל דבאמת חייבין בשעת קר"ש וחזר בו ולא הסיק בזה דבר ברור ולענ"ד נראה כמבואר.

ועוד ראייה מהמבואר בתוס' ראש השנה י"ז ע"א דהעוסק בתורה פטור מן התפילין עי"ש שהביאו כן בשם המכילתא ולא ביארו טעם הדברים, אך הריטב"א שם הרחיב בזה וכתב "וי"א דמטעם זה אמרו שהעוסק פטור מן התפילין מפני שיש לו היסח הדעת כשעוסק בתורה וא"א לו לקיים שתיהן, אע"פ שאין היסח הדעת נופל בענין זה כיון שאין דעתו בדברים של חול וכדברירנא במס' סוכה ולפיכך הוא מותר לעסוק בתורה ולהתפלל ותפילין בראשו מ"מ הוא אינו מקיים מצות תפילין כראוי לפעמים שמסיח דעתו מהם בדברי חול וכיון שכן פטורין מהם" והנה אם נימא דיש חיוב שיהיו התפילין בראשו וזרועו של אדם כל היום או אף לשעה מועטת בכל יום הדברים תמוהים וכי משום חשש ש"לפעמים מסיח דעתו מהם בדברי חול" יבטל לגמרי את מ"ע דאורייתא אתמהא, ואף אם היה בזה דין

גמור של היסח הדעת (כשעוסק בתורה) היה צריך לבטל מלימודו ולקיים מצות תפילין דהלא מבטלין ת"ת בשביל כל מצוה שאי אפשר לקיימה ע"י אחרים כגון קריאת שמע וכדו' כמבואר בשבת י"א ע"א ובמועד קטן ט' ע"ב ולמה אינו חייב לבטל תורתו לקיים מצות תפילין ובפרט אם יכול לקיים מצות תפילין ולצאת יד"ח בשעה מועטת וע"כ דאין בזה ביטול עשה גמור, ^{אמרי"ח 1234567} ^{אמרי"ח 1234567}

ועי"ש עוד בריטב"א ^{אמרי"ח 1234567} שהביא בשם הירושלמי טעם אחר לפטור העוסק בתורה מן התפילין משום שטעם התפילין למען תהיה תורת ה' בפיך וכיון שכן עדיף ת"ת מתפילין, אך מסתמא אין זה טעם ודרשה גמורה אלא כעין אסמכתא וא"כ גם מטעם זה מוכח כנ"ל דאין כאן ביטול מצ"ע גמור ולא נתפנית לעיין בזה במקור הדברים בירושלמי ועוד חזון למועד. ^{אמרי"ח 1234567}

ד

ומכ"ל זה נראה כנ"ל דבגדר מצות תפילין אין זמן מוגדר אלא שחייב האדם להשתדל מאד במצוה זו לקיימה וכמו מצות תלמוד תורה שביסודה אין הגדרת זמן לחיובה (ואפשר שמטעם זה נדחת ת"ת לצורך מצוה עוברת שא"א לקיימה ע"י אחרים זולת למצות תפילין שאף היא דומה ביסודה למצות ת"ת שאין בה גדר חיוב בזמן מסויים), ונראה ביסוד הדבר דחז"ל ברוחב דעתם הבינו דמצוה שלא נתבאר בקרא זמן מסויים לחיובה וע"כ אי אפשר שיהא חיובה תמידי ובלתי פוסק (כגון מזוזה על פתחו או ציצית בבגדו או מילה בבשרו וכדו' מצוות רבות) כגון ת"ת דע"כ לא יתכן שיש חיוב תמיד לעסוק בתורה בלבד דא"כ לא יקיים שום מצוה אחרת ממצוות התורה שהרי חייב תמיד לעסוק בתורה והעוסק במצוה פטור מן המצוה, וגם לא יוכל לעסוק בדרך ארץ ובצרכיו כי אם בכדי חייו, וכן בתפילין ע"כ אי אפשר שחייב תמיד להניחן שהרי

אסורין בהיסח הדעת ובמקומות המטונפים וצריכין גוף נקי, בכל כה"ג ע"כ אין גדר זמן בחיובם אלא שחייב להשתדל בהם ככל יכולתו כנ"ל.

וכעין זה נראה גם בגדר מצות זכירת מעשה עמלק לשיטת הרמב"ם דבהל' מלכים פ"ה ה"ה כתב "מצות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים" וכן בסהמ"צ עשין קס"ט "לזכור מה שעשה לנו עמלק וכו' ולשנוא אותו בכל עת ועת", ואין נראה בזה מש"כ המנ"ח במצוה תר"ג דהוי מצוה תמידית וכהנהו דמני החינוך באגרת הקדמתו דכיון דהמצוה הוא בדיבור לא יתכן שיהיה זה מצוה תמידית וכי מבוקר ועד ערב ידבר ממעשה עמלק ואין זה דומה לאמונת הייחוד ואהבת ה' וכדו' המצוות התמידיות שהם מצות שכלב, אלא נראה ברור דגדר המצוה הוא כנ"ל דאין בו זמן מסויים אלא מצוה כללית ללא הגבלת זמן וכל המרבה בה הרי זה משובח, ודו"ק בזה.

בפ"ז מתשובה ה"ג ^{למח"ת 1234567} דחייב לשוב בתשובה על מדות ודעות והרי תשובה זו נוהגת בכל שעה ולעולם אין לה סוף ואף אם נדחה דאין זה עיקר תשובה אלא תשובה על החטא מ"מ אף בחטא הרי מצינו דברים שאין אדם ניצל מהם בכל יום אלא הוי מצוה כללית כת"ת ותפילין וכנ"ל.

ה

להשתדל בה ולרדוף אחריה ודו"ק בזה, (ועדיין צ"ע להבחין איזהו דרך בו ישכון אורו של כונת הרמב"ם בזה).

ובאמת נראה דאף הקרית ספר לא התכוון לומר דיש חיוב תפילין בכל יום אלא כונתו ככל דברינו הנ"ל שהרי הוכיח שמצותן בכל יום מדאיצטריך קראי למעוטי לילה ושבתות ויו"ט, ולכאורה ראייה זו תמוהה שהרי בלילה אסור להניח תפילין דעובר בלאו, וכן בענין שבת ויו"ט האריכו האחרונים לדון אם הוי פטור או איסור עיין בביצה ט"ו ע"א ושם בראש יוסף ובשאג"א סי' מ"א - מ"ג שהאריך בזה, והנה אם אסור להניח תפילין בזמנים אלו בודאי אין מזה ראייה דבשאר הימים יש חיוב בכל יום דלא בא קרא אלא לאסור בלילה ובשבת ויו"ט אבל בשאר יומי רשות (דהיינו מצוה כללית כנ"ל) ואף אם אין בזה איסור אלא פטור מ"מ איצטריך קרא דבלילה ובשבת ויו"ט אין מצוה כלל ובשאר כל ימים יש מצוה אך מנ"ל דיש חיוב בכל יום דוקא, וע"כ נראה דבאמת

וגם במצות תשובה דהוי מצ"ע כמ"ש ^{למח"ת 1234567} הרמב"ם בפרטי המצות ריש הל' תשובה נראה לכאורה דאין לו זמן מסויים אלא חייב להשתדל בה ביותר דאף דלכאורה נראה דזמנו מוגדר דלאחר שחטא חייב לחזור בתשובה (וכבר כתב הרמב"ן דכ"ז שאינו חוזר בתשובה על החטא גדול עונשו) דהרי כתב הרמב"ם

אך יש להעיר מדברי הרמב"ם בפ"א מהלכות ברכות ה"ב שכתב "יש מצות עשה שאדם חייב להשתדל ולרדוף עת-שיעשה אותה כגון תפילין וסוכה ולולב ושופר ואלו הן הנקראין חובות, לפי שאדם חייב עכ"פ לעשות, ויש מצוה שאינה חובה אלא דומה לרשות כגון מזוזה ומעקה שאין אדם חייב לשכון בבית החייב במזוזה כדי לעשות מזוזה אלא אם רצה לשכון כל ימיו באוהל או בספינה ישב וכן אינו חייב לבנות בית כדי לעשות מעקה וכו'" עכ"ל, ומדבריו משמע דתפילין הוי חיוב גמור בזמן מסויים וכהני דמני בהדיהו סוכה ולולב שופר שהוא חייב עכ"פ לקיימן, אך י"ל דלא התכוון לומר דתפילין הוי ממש כסוכה ולולב ושופר אלא דשאני ממזוזה ומעקה דהני הוי רשות ממש דאינם אלא מצות קיומיות התלויות במעשה רשות שברצון האדם ובהנהו אין כלל חיוב להשתדל שיהא חייב במזוזה או במעקה משא"כ בתפילין שאינו תלוי בדבר הרשות ויש חיוב גדול

^{אוצר החכמה}

דבריו נוטים לדברי הפמ"ג דיש חיוב להניח בכל יום שהרי כתב ד"סגי ליה בקשירה פעם אחת בכל יום ומשמע דיש עכ"פ חיוב להניח פעם אחת בכל יום, אך אפשר דכונתו למנהגנו לא להניח כל היום אלא פעם אחת ביום בשעת התפילה וסגי לן בזה דאף בזה יצא ידי קשירה וזכירה אבל אין זה מעיקר גדר חובתה, וי"ל בזה. ושור"ר עוד בלבוש סי' קכ"ח סעיף ג' בדבריו דבתפילין יש חיוב ממש כל היום אך גם שם יש לדון דאין זה חיוב ממש אלא מצוה גדולה עי"ש וצ"ע כי קצתו. והנה האחרונים נתקשו למה אין מניחין תפילין ביו"ט שני של גלויות ובשול"ת צ"פ ח"ב סימן ק' אות ז' כתב דודאי חייב להניח משום דלא מצינו שעקרו מצות תפילין ביו"ט שש"ג ולדברינו ניחא כיון דאין בזה חיוב דכל יום טוב שלא להניח דלא לייתי לזלזולי ביו"ט שש"ג ודו"ק וראיתי שוב בשול"ת הרשב"א חלק א' סימן ס"א שדן בענין תפילין ביו"ט שני של גלויות וכתב דמשום חשש זלזול ביו"ט תיקנו כעין דאורייתא וכך עמא דבר ובדבריו ראינו לדברינו לענ"ד (וק"ו לשיטת הרמב"ם דיו"ט הוי מנהג ולא תקנה) ודו"ק.

והנה מלבד כל הנ"ל נראה דהגדולה מכל הראיות הוא מה שמצינו שבימי קדם לא היה המון העם זהיר במצות תפילין כמבואר בשבת ק"ל ע"א שלא מסרו ישראל נפשם עליה ובתוס' שם מ"ט

זה כל כונת הקרי"ס לבאר דמצותן בכל יום דהיינו שבכל יום יש מצות תפילין אך לא נתכוון לחדש דין חדש שאינו מבואר בדברי הרמב"ם אלא לבאר דברי הרמב"ם כדרכו בקודש אלא שהקדים את המאוחר בדברי הרמב"ם שכתב שם בהל' י' שזמן הנחת תפילין ביום ולא כלילה, ולא בשבת ויו"ט עי"ש וכל כונת הקרי"ס לומר דבכל שאר הימים נוהג מצוה זו, ודו"ק בזה (אך עדיין צ"ע קצת דא"כ מה חידוש יש בדבריו וצ"ע).

וגם בשיטת הלבוש נראה דבאמת אין כונתו דיש חיוב שהתפילין יהיו עליו כל היום שהרי ז"ל שם בסעיף ב' "ומצותן להיותן עליו כל היום, דהא סתם כתיב וקשרתם אותם וכו' משמע קשירה תמידית ועוד כתיב והיו לאות על ידיך ולזכרון בין עיניך, ואות וזכרון צריכין להיות תמידין אבל מפני שצריכין גוף נקי וכו' ועוד שצריכין שלא יסית דעתו מהם וכו' ואין כל אדם יכול להזהר בזה, ע"כ נהגו שלא להניחם כלל כל היום כי סגי להו בקשירה פעם אחת בכל יום אעפ"י שיסירים מיד נמי יצא ידי קשירה וזכירה" ומבואר מדבריו דבאמת סגי ליה בקשירה פעם אחת ויוצא בזה ידי קשירה וזכירה וא"כ אין גרדי וקשרתם וזכרון ואות דוקא שיהיו תמידיים וע"כ דכונתו דלכתחלה יש מצוה להרבות בזמן הנחתם דכיון דהוי אות וזכרון הרי ככל שמרבה באות וזכרון הרי זה משובח ויש בזה מצוה רבה, אך ביסוד החיוב יש לעיין בשיטת הלבוש דלכאורה

ע"א שאין תימה שמצוה זו רפויה בידינו
שגם בימי חז"ל היתה רפויה עיי"ש ובש"ך
חור"מ סי' ס' ס"ק מ"א הביא מרב גאון
שגדר ת"ח הוא מי שמניח תפילין, וע"ע
סמ"ג עשין ג' ואור זרוע ח"א תקל"א
ותקצ"ד, וגם בכד הקמח עמוד צ"ז בערך

אוצר החכמה

ו

תפילין שיש שטעו שאין כל אחד ראוי
להניח תפילין, ומבואר מכל דבריהם
שמצוה זו לעתים היה רפויה מאד ולא
קיימה כי אם ת"ח וזה תימה גדולה שנהגו
לבטל חיוב גמור ומצות עשה חיובית וע"כ
יש מכל זה ראייה לדרכנו ודו"ק.

אוצר החכמה

ועתה נדון במקורות שמהם נראה שיש
חיוב תמידי בתפילין דהיינו שיהיו
עליו כל היום, הנה בישועת יעקב שם
הביא ראייה מדברי הגמ' בסנהדרין פ"ח
ע"ב דאין לנו חיוב בהוראת זקן ממרא
אלא בתפילין בלבד דרק בו יש גדר
דמוסיף גורע דע"י שהוסיף בית חמישי
ביטל מצותו ובתוס' שם ד"ה אי ס"ל כתבו
דבלולב לא שייך לומר דע"י שהוסיף מין
חמישי ללולב שבידו גורע וביטל מצותו
דמדאגביה נפיק ביה, ומוכת מזה
דבתפילין אינו יוצא יד"ח בשעת הנחה
כדברי הפמ"ג אלא דחייב כל היום ולכן
גרע את המצוה ע"י ההוספה, אך באמת
אף לפי דברינו ניחא דאף שאין גדר חיוב
להיות התפילין עליו כל היום מ"מ זה גדר
מצותו כנ"ל מלשון הרמב"ם וע"י הוספת
בית חמישי ביטל מצוה זו משא"כ בלולב
שגדר מצותו שיצא יד"ח בנטילה
ומדאגביה נפיק ביה.

וראיתי במועדים וזמנים להגר"מ
שטרנבוך בח"ג סי' רס"ז
שכתב להוכיח מדברי הראשונים שהקשו
באלישע בעל כנפים איך חלץ תפיליו

ונימא יהרג ואל יעבור דע"כ חובתן כל
היום, אך גם מזה אין ראייה אלא דיש מצוה
במה שהולך כה"י בתפילין אבל לא שיש
בזה חיוב שהרי בשעת הסכנה אף על
ערקתא דמסאנא יהרג ואל יעבור ולא גרע
מצות תפילין אף שאין בה חיוב מוגדר
בשעה זו מערקתא דמסאנא (וע"ז תירצו
הראשונים בדרכים שונות לחלק בין קו"ע
ושוא"ת ועוד עיי"ש בשבת מ"ט ע"א
ובסנהדרין פ"ח בנמק"י) ואין מזה ראייה
שחובה ללבשן כל היום כמ"ש המו"ז. אך
הכס"מ בפ"ה מיסוה"ת ה"א כתב ליישב
הא דאלישע בעל כנפיים דכיון דכבר קיים
מצות תפילין באותו היום אי"צ למסור
נפשו עיי"ש ומבואר מזה דס"ל דיש מצוה
בכל יום וזה כשי' הפמ"ג והביאור הלכה
כנ"ל, ולפמ"ש"כ לעיל מהכס"מ לגבי
תפילה דמצותה בכל יום מסברא א"ש
שיטתו לגבי תפילין כנ"ל, ודו"ק כי
קצרתי.

וגם מה שהביא מדברי ר' אליהו בתוס'
מנחות ל"ה ע"ב שצריך לקשור בכל
יום משמע דיש חיוב בכל יום, לענ"ד אין

מזה ראייה דכל כונתו הוי דכיון דנוהגין להניח תפילין בכל יום צרי' לקשור בכל יום בשעת הנחה דזה מצותן דהיינו מעשה הקשירה וכך מבואר בתוס' שם דכיון דכתיב וקשרתם צריך קשירה בכל שעה שמניחן אבל לא עלה על דעתו לחדש גדר זמן מצות תפילין של תורה, ודו"ק בזה.

אורח חיים 1234567

אך מדברי התוס' ביומא ל"ו ע"א משמע דמה"ת יש זמן מסויים למצות תפילין דמדבריהם מבואר דעולה מכפרת על ביטול מצות תפילין הרי דשייך בו ביטול מצות עשה ומסתמא לא שייך כפרת עולה בגדר חיוב מצוה וביטולה אלא בביטול מצ"ע ממש הרי דשייך בתפילין ביטול מצוה ומוכח מזה דיש זמן מסויים לקיומה, אך אולי מכפרת עולה על כל גדר חטא במצ"ע ואף במה שביטל מצוה בחביבותה אך נראה יותר מדבריהם דהוי ביטול מצוה ממש, וצ"ע בזה.

והנה ראיתי שם במו"ז ונס בח"ד סי' רצ"ט שהביא בשם הגרי"ז מבריסק דס"ל דמצות תפילין הוא וחיוב כל היום אלא שאנו סומכין על רבנותינו שפטר אותנו משום היסח הדעת וכדו' ומשמע מזה דס"ל דהוי חיוב תמיד, וצ"ע בזה.

ועוד יש להעיר מהמבואר בסי' ל"ח סעיף י"ב דמי שאין ידו משגת לקנות תפילין ומזוזה תפילין קודמין משום דהוי חובת הגוף ועוד דקדושתן ג'ולה מקדושת מזוזה ומקור הדברים מן ז'ירושלמי סוף

מגילה, ואם כדברינו לכאורה הו"ל להקדים מזוזה דהוא חוב גמור ואם אין לו מזוזה בפתחו מבטל מצות עשה משא"כ בתפילין דאינו מבטל מצות עשה, ולכאורה נראה פשוט מזה דגם בתפילין הוי ביטול מצוה, ושמא י"ל דאף דלא הוי חיוב גמור בזמן מסויים מ"מ כיון שמצותו גדולה ממצות מזוזה (מתרי טעמי כנ"ל) קודם הוא למזוזה, ועוד דגם תפילין הוי חיוב אף שאין חיובו מוגדר ומסויים בזמן ואם מבטלה בקביעות הוי כמבטל מצ"ע, אך מלשון הפוסקים שם ובשו"ת רעק"א סי' ט' משמע שהבינו דתפילין הוי חיוב גמור המוגדר בזמן, ועדיין אני נבוך בזה וצ"ע וביאור.

וראיתי באגרת התשובה לרכינו יונה אות כ"ד שכתב דמי שאינו מניח תפילין יש עליו קרוב לשלש מאות עונשים בשנה (דהיינו לכל ימי החיוב) ומוכח מדבריו דיש מצוה בכל יום ולכן נענש על כל יום וזה לא כדברינו.

ועיין ארחות חיים להרא"ש אות ד' שכתב "להניח תפילין כל יום" וקשה והלא זה דין ולא חסידות ולדרכנו נוחא.

ועיין פלא גדול במהרי"ק שורש קע"ד דעדיף לבטל מצות תפילין מליכנס לחשש ברכה לבטלה דמצות תפילין קלישא ועיקרה לעמי הארץ וזה פלא גדול עי"ש היטב.

וע"ע בתה"ד פסקים קכ"א דאם התפלל
ערבית שוב אינו מניח תפילין
והובא בשו"ע סי' ס"ה ותמוה שיבטל
מצ"ע משום תפלתו, אלא נראה לכאורה
מוכח דתפילין אין זה ^{הא"ת} ביטול מצ"ע
והארכת בזה בתשובה.

אמנם מהתוס' סנהדרין פ"ח כבר הובא
לעיל שחילק בין לולב לתפילין
נראה לכאורה דיש חיוב בתפילין כל היום
או דבלולב אין אפילו מצות רשות כלל
ולא כלבוש ודו"ק כי קצרתי.

ולכאורה יש להעיר משבועות כ"ה ע"ב
שם מבואר דלא אניח תפילין
היום הוי נשבע לבטל את המצוה אך נראה
דגם במצוה שאינה חיובית אין השבועה
חלה לבטל את המצוה, ועיין מהרי"ט יו"ד
מ"ז דאפילו לדחות מצוה לאח"ז הוי ככל
נשבע לבטל את המצוה אבל בשו"ת
הרשב"א ד' צ"א לא כתב כן, אך מ"מ
במצות תפילין שכל רגע יש בה מצוה
אפשר דלכו"ע הוי בכלל נשבע לבטל
המצוה ודו"ק כי קצרתי.

אוצר החכמה

4/48/147

דפוס